

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ. — **Ψευδο-Ίπποκράτους Περί Ἑβδομάδων.** (Εἰσαγωγή. Λατινικὸν κείμενον. Ἀποκατάστασις ἑλληνικοῦ κειμένου. Σχόλια καὶ παρατηρήσεις. Ἀνακεφαλαίωσις καὶ συμπεράσματα), ὑπὸ **Χάρη Ἰαν. Τούλ ***. Ἀνεκoinώθη ὑπὸ τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ κ. Ἰωάννου Χαραμῆ.

Τὸ Περὶ Ἑβδομάδων εἶναι μεταξὺ τῶν ὀλίγων βιβλίων τῆς ἱπποκρατικῆς συλλογῆς, τῶν ὁποίων ἀπωλέσθη τὸ ἑλληνικὸν πρωτότυπον. Ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἔχαιρε πολλῆς φήμης, διότι μνημονεύεται ὑπὸ διαφόρων συγγραφέων, ὡς τοῦ Φίλωνος, τοῦ Γαληνοῦ καὶ τοῦ Ἀετίου. Ἴσως ἦτο ἤδη γνωστὸν εἰς τὸν Διοκλῆ τὸν Καρύστιον καὶ πολὺ πιθανῶς εἰς τὸν Ποσειδώνιον. Ἄν κρίνωμεν ἐκ τοῦ Ἑρωτιανοῦ καὶ τοῦ Γαληνοῦ, τὸ βιβλίον δὲν ἐνομιζέτο ὡς ἱπποκρατικὸν ὑπὸ τῶν Ἀλεξανδρινῶν.

Ἡ νεωτέρα ἔρευνα τοῦ Περὶ Ἑβδομάδων ἀρχεται ἀπὸ τοῦ E. Littré, ὅστις τὸ 1837 ἐδημοσίευσε μεσαιωνικὴν λατινικὴν μετάφρασιν, τὴν ὁποίαν ἀνεῦρε εἰς Παρισινὸν χειρόγραφον. Ὀλίγον κατόπιν ὁ C. Daremberg ἀνεῦρε παρομοίαν, ἀλλ' ἀριωτέραν μετάφρασιν εἰς χειρόγραφον τοῦ Μιλάνου. Ὁ Littré κατόπιν ἠδυνήθη, δι' ἀντιπαραβολῆς τούτων πρὸς τὰ διασωθέντα ἀποσπάσματα τοῦ βιβλίου ὑπὸ τοῦ Φίλωνος, τοῦ Γαληνοῦ καὶ τοῦ Ἀετίου καὶ πρὸς τὰ ἀνεπιγράφως περιεχόμενα εἰς ἄλλα ἱπποκρατικὰ βιβλία, νὰ ἀποκαταστήσῃ εἰς διάφορα σημεῖα τὸ ἑλληνικὸν κείμενον. Εἰς τοῦτο σημαντικῶς συνέβαλε καὶ ἡ ὑπ' αὐτοῦ ἀνακάλυψις εἰς ἄλλο Παρισινὸν χειρόγραφον τῶν σπουδαίων κοσμολογικῶν κεφαλαίων τοῦ βιβλίου.

Κατόπιν ὁ G. Helmreich τὸ 1911 ἀνεῦρε εἰς χειρόγραφον τῆς Βενετίας ἐκτεταμένα τμήματα τῶν ἱατρικῶν κεφαλαίων τοῦ βιβλίου, περιεχόμενα εἰς συμπίλημα, τὸ ὁποῖον ἀπεδίδετο εἰς τὸν Γαληνόν. Εἰς τὴν καλυτέραν κατανόησιν τοῦ λατινικοῦ κειμένου συνέβαλε καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ G. Bergstraesser μετάφρασις ἀραβικοῦ ὑπομνήματος εἰς τὸ βιβλίον τὸ 1914, ἀποδιδομένου εἰς τὸν Γαληνόν, ἀλλ' ἐν τῇ πραγματικότητι τοῦ Al Bitrik.

Τὸ Περὶ Ἑβδομάδων ἀπετέλεσεν ἀντικείμενον πολλῶν συζητήσεων ἐν ἀκολουθίᾳ τῶν ἐργασιῶν τοῦ W. Roscher, δι' ὧν ὑπεστήριζεν ὅτι τὰ κοσμολογικά

* HARRY J. TOOLE, *The pseudo-hippocratic treatise on the number Seren.*

κεφάλαια τοῦ βιβλίου ἀνάγονται εἰς ἐποχὴν προγενεστέραν τοῦ Πυθαγόρου καὶ τοῦ Ἑκαταίου. Παρὰ τὸ ὅτι συγγραφεῖς τινες ἀπεδέχθησαν τὴν γνώμην ταύτην, τελικῶς δὲν ἐπεκράτησεν, ὡς ἀποδεικνύουν αἱ πρόσφατοι ἐργασίαι τῶν Kranz καὶ West. Καὶ παρ' ἡμῖν ὁ συνάδελφος κ. Χ. Τούλ, εἰς ἀνακοίνωσίν του πρὸς τὴν Ἀκαδημίαν τὸ 1970, κατέληξεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι αἱ ἀστρονομικαὶ γνώσεις τοῦ βιβλίου ἐντάσσονται εἰς τὸ διάστημα 400-370 π.Χ. Ἐπομένως καὶ τὸ ἱατρικὸν μέρος τοῦ βιβλίου δυνατὸν νὰ εἶναι εἴτε σύγχρονον, εἴτε πιθανώτερον νεώτερον αὐτῶν, ἴσως περὶ τὸ 300 π.Χ.

Τὸ βιβλίον ἔλαβε τὴν ὀνομασίαν ἐκ τῆς σπουδαιότητος τὴν ὁποίαν ἀποδίδουν τὰ πρῶτα 12 κοσμολογικὰ κεφάλαια εἰς τὸν ἀριθμὸν ἑπτὰ. Τόσον ὁ κόσμος, ὅσον καὶ τὰ μέρη ἐξ ὧν ἀπαρτίζεται, εἶναι ἑπταμεροῦς συνθέσεως. Οὕτω π.χ. αἱ κοσμικαὶ σφαιραὶ εἶναι ἑπτὰ, καθ' ὅμοιον τρόπον καὶ οἱ κύριοι ἄνεμοι, αἱ ἐποχαὶ τοῦ ἔτους, αἱ ἡλικίαι τοῦ ἀνθρώπου. Κατόπιν συγκρίνονται αἱ ἑπτὰ διαιρέσεις τοῦ κόσμου μετὰ τῶν ἀντιστοίχων μερῶν τοῦ σώματος. Ἀκολουθοῦν αἱ ἑπτὰ διαιρέσεις τῆς κεφαλῆς, αἱ ἰσάριθμοι τῆς φωνῆς, δηλαδὴ τὰ φωνήεντα, τὰ ἑπτὰ στοιχεῖα ἐξ ὧν συντίθεται ὁ ἀνθρώπος, τὰ ἑπτὰ μέρη τῆς ἀνθρωπομόρφου παραστάσεως τῆς γῆς καὶ τὰ ἑπταδικὰ διαστήματα τὰ διέποντα τὴν διαδρομὴν τῶν νόσων.

Ἀπὸ τοῦ κεφ. 13 ἄρχεται τὸ ἱατρικὸν μέρος τοῦ βιβλίου, ὅπου χρησιμοποιοῦνται καὶ ἄλλαι διαιρέσεις, ὡς π.χ. τῆς ψυχῆς, ἢ γένεσις τῆς ὁποίας ὀφείλεται εἰς τὴν μίξιν τοῦ ἐμφύτου θερμοῦ μετὰ τοῦ ψυχροῦ. Ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου ταυτίζεται μετὰ τοῦ ἐμφύτου θερμοῦ, τοῦτο ὅμως ἐπηρεάζεται ἐκ τοῦ ἐπικρατοῦντος εἰς τὸν κόσμον θερμοῦ ἢ ψυχροῦ. Τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου συντίθεται ἐκ τοῦ ὑγροῦ καὶ τοῦ γεώδους στοιχείου. Τὸ ἐν τῷ κόσμῳ θερμὸν ἐπιδρῶν ἐπὶ τῶν σωματικῶν ὑγρῶν τὰ καθιστᾷ χολώδη ἢ φλεγματώδη. Τὸ ἀλλοιωθὲν ὑγρὸν ἔλκεται ὑπὸ τοῦ ἐμφύτου θερμοῦ πρὸς τὴν καρδίαν καὶ τὰ σπλάγχνα καὶ οὕτω δημιουργοῦνται οἱ πυρετοὶ καὶ οἱ καῦσοι, ἂν ταυτοχρόνως καὶ ἡ ἐποχὴ τοῦ ἔτους εἶναι θερμὴ. Ἡ ἴασις ἐπιτυγχάνεται δι' ἀποβολῆς τῶν νοσηρῶν ὑγρῶν εἴτε αὐτομάτως, εἴτε κατόπιν καθάρσεως. Ὁ πυρετὸς καταπολεμεῖται καὶ διὰ χορηγήσεως ὑγρᾶς καὶ ψυχρᾶς τροφῆς. Οἱ ἀσθενεῖς γνωρίζουν τοῦτο ἐξ ἐνστίκτου, ἀλλὰ πολλοὶ ἱατροὶ τὸ ἀγνοοῦν.

Ὅλα τὰ ἔμψυχα λαμβάνουν τὸ θερμὸν ἐκ τοῦ ἡλίου, τὸ ὑγρὸν ἐκ τοῦ ὕδατος, τὸ ψυχρὸν πνεῦμα ἐκ τοῦ ἀέρος καὶ τὸ ὀστεῶδες καὶ γεῶδες ἐκ τῆς γῆς. Τὰ ἔμψυχα ἀκολουθοῦν ἐν τῷ βίῳ τὴν πορείαν τοῦ ἔτους. Οὕτως αὐξάνονται κατὰ τὴν ἀνοιξιν, τὴν ἀρχὴν τοῦ ἔτους, ὠρμάζουσι κατὰ τὸ θέρος καὶ τὸ φθινόπωρον, τὸ μέσον αὐτοῦ, καὶ παύουσι ἐξελισσόμενα τὸν χειμῶνα, ὅταν λήγῃ τὸ ἔτος. Ὁ χει-

μὼν ἀναγκάζει τὸ ἔμφυτον θερμὸν νὰ τραπῆ πρὸς τὸ βάθος τοῦ σώματος, ἐνῶ τὰ μικρὰ ζῶα εἴτε μεταναστεύουν, εἴτε κρύπτονται εἰς τὰς φωλεάς. Κατὰ τὴν ἐπάνοδον τοῦ θερμοῦ μετὰ τοῦ ἔαρος ἐπανερχονται τὰ μεταναστεύσαντα ἢ κρυπτόμενα ζῶα. Τότε ὅμως καὶ τὰ ὑγρὰ τοῦ σώματος θερμαινόμενα δημιουργοῦν τὰ ὀξέα νοσήματα, ἅτινα κατὰ τὸ θέρος λαμβάνουν τὴν μορφήν τοῦ καύσου. Τὸν ἐν λόγῳ οἱ ἰατροὶ αὐθαιρέτως ἀποκαλοῦν φρενίτιδα, περιπνευμονίαν, ἥπατίτιδα κλπ., ἐνῶ πρόκειται περὶ διαφορῶν ἐντοπίσεων τοῦ νοσηροῦ ὑγροῦ. Τὸ φθινόπωρον οἱ πυρετοὶ καθίστανται χρόνιοι, λαμβάνοντες τὴν μορφήν τριταίων, τεταρταίων καὶ ἄμφημερινῶν. Τὸν δὲ χειμῶνα παύουν, διότι τὸ ἔμφυτον θερμὸν ἀποσύρεται εἰς τὰ ἐντός.

Ἀπαριθμοῦνται κατόπιν αἱ κρίσιμοι ἡμέραι, γινόμεναι κατὰ τὰς περιττὰς ἡμέρας, ὅτε γίνεται καὶ ἡ πέψις τῶν χυμῶν. Ἐπακολουθοῦν κεφάλαια περὶ τῶν διαλειπόντων καὶ συνεχῶν πυρετῶν, ὑποθερμικῶν καταστάσεων καὶ φλεγμονῶν. Ἐκτίθεται κατόπιν ἡ θεραπεία τοῦ καύσου καὶ τῶν ἐντοπίσεων αὐτοῦ.

Ἀπὸ τοῦ κεφ. 40 ὁ συγγραφεὺς ἀσχολεῖται μὲ τὴν πρόγνωσιν, ἣτις τίθεται ἀναλόγως τῆς μεταβολῆς τοῦ χρώματος τῶν χυμῶν. Ἡ μεταβολὴ τοῦ χρώματος εἶναι ὄρατὴ ὡς διὰ κρυστάλλου ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν, τῆς γλώσσης, τῶν οὖρων, τῶν κενώσεων, τῶν ἐμέτων, τῆς χροιάς τῶν ὀνύχων. Ἡ πρόγνωσις ἐπίσης τίθεται ἐκ τοῦ σφυγμοῦ, τῆς ἀναπνοῆς, τῶν ὀνείρων, καὶ ἀναλόγως τῆς ἐποχῆς τοῦ ἔτους.

Ἡ ἐπέλευσις τῆς κρίσεως ἐκδηλοῦται δι' ἰδρώτων, αἰμορραγίας, πολυουρίας, διαρροϊκῶν κενώσεων. Πραγματικὴ κρίσις ἐπέρχεται μόνον ἐν περιττῇ ἡμέρᾳ, ἄλλως ὑποτροπιάζουν τὰ νοσήματα. Ἡ πρόγνωσις εἶναι δυσμενῆς, ὅταν ἡ ἐποχὴ τοῦ ἔτους εὐνοῇ τὴν πορείαν τοῦ νοσήματος, ὡς π.χ. τὸ θέρος τὰ συμπτώματα τοῦ καύσου. Δυσμενῆς ἐπίσης εἶναι ἐπὶ ὑποτροπῆς. Ἡ κακὴ πρόγνωσις δηλοῦται διὰ συμπτωμάτων ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν, τοῦ προσώπου, τῆς γλώσσης, τοῦ χρώματος καὶ τῆς θέσεως τῶν δακτύλων, τῆς ὑπάρξεως νευροψυχικῶν διαταραχῶν. Ὁ θάνατος ὀφείλεται εἰς τὴν ἀπώλειαν τοῦ ἐμφύτου θερμοῦ. Μετὰ τὸ τέλος τῶν πυρετῶν ὁ συγγραφεὺς ἀναγγέλει ὅτι θὰ πραγματοποιηθῇ περὶ τῶν ἄλλων νοσημάτων.

Τοῦτο πράγματι γίνεται ἐν τῷ βιβλίῳ Περὶ Νούσων III, τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἠκολούθει τὸ Περὶ Ἑβδομάδων. Τούτου ἡ ἀρχικὴ φράσις εἶναι κοινὴ μετὰ τῆς τελικῆς τοῦ Περὶ Ἑβδομάδων. Ἐπομένως τὰ δύο βιβλία συνδέονται στενῶς, δι' ὃ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἐκαλοῦντο τὸ πρῶτον καὶ δεύτερον Περὶ Νούσων τὰ μικρότερα. Ἡ σύγκρισις τοῦ λεξιλογίου, τῶν κοινῶν ἐκφράσεων, τῶν συμπτώσεων ἐν τῇ περιγραφῇ καὶ θεραπείᾳ τῶν νοσημάτων τοῦ Περὶ Ἑβδομάδων μετὰ τῶν λοιπῶν βιβλίων τῆς ἱπποκρατικῆς συλλογῆς, ἀποδεικνύει ὅτι τὰς πλείστας τούτων ἔχει πρὸς τὸ Περὶ Νούσων III. Κατὰ δεύτερον λόγον ἱκαναὶ συμπτώσεις παρα-

τηροῦνται μετὰ τοῦ Περὶ Νούσων IV (Περὶ Γονῆς, Περὶ Φύσιος Παιδίου), τοῦ Περὶ Γυναικείων καὶ τοῦ Περὶ Διαιτήσ. Μᾶλλον εἰς τὴν κοινότητα τῶν θεμάτων ὀφείλονται αἱ παρατηρούμεναι ἀντιστοιχίαι μετὰ τοῦ Προγνωστικοῦ, τοῦ Περὶ Νούσων II, τοῦ Περὶ Ἐντὸς Παθῶν, τῶν νόθων κεφαλαίων τοῦ Περὶ Διαιτήσ Ὁξέων. Τὰ πλεῖστα τῶν ἀνωτέρω βιβλίων κατατάσσονται εἰς τὴν Κνιδίαν Σχολήν, εἰς ἣν πρέπει νὰ ἐνταχθῇ καὶ τὸ Περὶ Ἑβδομάδων.

S U M M A R Y

The ps. hippocratic treatise on the number seven has been transmitted in an old latin translation. Only parts of the original greek text have been preserved and were collected E. Littré and G. Helmreich. To the above parts, numerous citations have been added from other hippocratic treatises or ancient writers, as Philo, Galenos and Aetios. Much interest has excited the cosmological introduction of the treatise, because W. Roscher sustained that it was composed before Pythagoras and Hecataios. His opinion, however, was not accepted by subsequent writers, who preferred a date about the beginning of the fourth century BC. Possibly, the medical part of the treatise may be even younger. In the present edition the latin text has been reproduced and provided with a large critical apparatus. A historical introduction precedes the latin text, from which a reconstruction of the lost greek parts of the treatise has been attempted. The edition of Prof. H. Toole of the treatise on the number seven is certainly another valuable contribution to the study of the hippocratic Corpus.

★

Ὁ Ἀκαδημαϊκὸς κ. **Ἰωάννης Χαραμῆς** παρουσιάζων τὴν ἀνωτέρω ἀνακοίνωσιν τοῦ καθηγητοῦ κ. Χάρη Τοῦλ λέγει τὰ ἑξῆς :

Κύριε Πρόεδρε,

Λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ παρουσιάσω εἰς τὴν Ἀκαδημίαν ἐργασίαν τοῦ καθηγητοῦ κ. Χάρη Τοῦλ ἀποτελουμένην ἀπὸ 106 μηχανογραφημένας σελίδας, εἰς ἣν ὁ συγγραφεὺς ἐπιχειρεῖ νὰ ἀποκαταστήσῃ τὸ ἀπολεσθὲν ἑλληνικὸν κείμενον τοῦ Περὶ Ἑβδομάδων βιβλίου τοῦ Ἱπποκράτους, κατόπιν παραβολῆς τῆς λατινικῆς μεταφράσεως μετὰ τῶν σωζομένων ἑλληνικῶν ἀποσπασμάτων καὶ τῇ

βοηθεία τῶν παραλλήλων χωρίων ἄλλων ἱπποκρατικῶν συγγραμμάτων. Διὰ τὴν ἀποκατάστασιν ἐχρησιμοποίησε βοηθητικῶς καὶ ἄλλας συγχρόνους μεσαιωνικὰς μεταφράσεις εἰς τὴν λατινικὴν, ὡς τοῦ Προγνωστικοῦ, τοῦ Περὶ Ἀέρων, Ὑδάτων καὶ Τόπων, τῶν Ἀφορισμῶν καὶ τοῦ Περὶ Διαίτης, ἐξ ὧν συνετάχθη ἑλληνολατινικὸν λεξιλόγιον. Ὁ κ. Τοῦλ ἐχρησιμοποίησε καὶ τὸ μεταγλωττισθὲν ἐν τῇ Γερμανικῇ ἀραβικὸν ὑπόμνημα τοῦ Ψευδο-Γαληνοῦ, ὅπως καὶ τὰς γενομένας προσπάθειάς ἀποκαταστάσεως ἐνίων παραγράφων ἢ κεφαλαίων ὑπὸ συγχρόνων συγγραφέων. Ὁ συγγραφεὺς ἐκφράζει τὴν ἐλπίδα ὅτι ἡ προσπάθειά του θὰ συμβάλῃ εἰς τὴν καλύτεραν γνῶσιν καὶ κατανόησιν τοῦ Περὶ Ἑβδομάδων ψευδο-ἱπποκρατικοῦ βιβλίου.